

І. Ф. ШИЛІНСЬКА

КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Визначено концептуальні засади культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю, зокрема студентів спеціальності «Економічна кібернетика». Проаналізовано концепцію смислу та значення Г. Фреге та концепцію символізації Ж. Лакана. Висвітлено проблему розмежування значення і смислу слова у професійному мовленні студентів економічного профілю. Акцентовано увагу на адекватному використанні мовних знаків у професійному мовленні майбутніх фахівців економічного профілю на основі семантичної диференціації професійної лексики.

Ключові слова: культура, професійне мовлення, породження мовлення, значення, смисл, семантика.

КУЛЬТУРА ПРОФЕСИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ КАК ФАКТОР ЛИЧНОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНОЙ АСПЕКТ

Раскрыты концептуальные основы культуры профессиональной речи будущих специалистов экономического профиля, а именно студентов специальности «Экономическая кибернетика». Проанализирована концепция смысла и значения Г. Фреге и концепция символизации Ж. Лакана. Рассмотрена проблема разграничения значения и смысла слова в профессиональной речи студентов экономического профиля. Акцентировано внимание на адекватном использовании лексических единиц в профессиональной речи будущих специалистов экономического профиля на основе семантической дифференциации профессиональной речи.

Ключевые слова: культура, профессиональная речь, продуцирование речи, значение, смисл, семантика.

I. PH. SHYLINSKA

PROFESSIONAL COMMUNICATION CULTURE AS PERSONALITY ESTABLISHMENT FACTOR OF FUTURE ECONOMIC BRANCH PROFESSIONALS: THEORETICAL AND APPLICATION ASPECT

Conception of the professional-oriented speech culture of the future specialists in Economic Cybernetics is presented in this article. The problem of the difference between the word meaning and the sense of the word according to the semantic triangle of G. Frege and psychological Lakan conception of symbolization is analyzed. The importance of the difference between the word meaning and the sense of the word of the professional-oriented speech of the future specialists in Economic Cybernetics and the correct word usage is highlighted.

Key words: culture, professional-oriented speech, speech production, meaning, sense, semantics, semantic components.

Нині впровадження інформаційних технологій в усі сфери економіки країни, вибухове зростання інформації, використання всесвітньої мережі Інтернет вимагають від сучасного фахівця, зокрема економічного профілю, вміння орієнтуватись у лавинних потоках інформації, відбирати з неї найбільш суттєву та необхідну з погляду не лише фахового, а й особистісного становлення. Проте під час «полювання» в лабіринтах Інтернету молоді люди, на жаль,

забувають про те, що ще в 1930 р. у своїх «Стадіях життя» К.-Г. Юнг зазначав: суспільство нагороджує за успіх і досягнення, а не за людяність [25, с.433–450].

Слушність цього зауваженого нині підтверджує англійський філософ Р. Барнетт, аналізуючи можливості компетентної освіти з її установкою на результативність, підприємливість, соціальну мобільність. Він, зокрема, відзначає, що вона значно обмежує здатність майбутнього фахівця в розумінні сутнісних смислів, закодованих у знаках культурних текстів [3, с. 46–47]. Однак, як справедливо стверджує М. Фуко [23, с. 105] і представники сучасної когнітивістики, саме знак, мова (як явлена прикмета означуваного) є визначальним компонентом у конфігурації наукового знання (у межах будь-якої епістеми) і без цієї ланки пізнання неможливе. Очевидність вказаної тези підтверджує історична роль знакової комунікації в освоєнні категоріальної матриці інтелектуальної гри людства і зумовлена цим перспектива дослідження психолінгвістичної проблематики існування мови «в людині» і людини «в мові» у контексті професійної освіти сучасного фахівця.

Це означає, що перед студентом постає проблема вибору слова і його ціннісне осмислення. Важливим аспектом у цій соціокультурній ситуації є завдання формування культури професійного мовлення (КПМ) майбутніх фахівців економічного профілю (передусім студентів спеціальності «Економічна кібернетика»), яка би забезпечувала розвиток їх творчого потенціалу, зокрема, здатність до творчої інноваційної діяльності в процесі осмислення концептуальної сфери економічних знань та її адекватного застосування у професійній мовленнєвій діяльності.

Відповідно до цієї тези успішність професійної діяльності фахівця економічного профілю визначається не лише його умінням аналізувати та контролювати хід і результати економічної діяльності, а й рівнем підготовки до професійного спілкування в умовах сучасного інформаційного середовища. Йдеться про те, що фахівцеві економічного профілю дуже часто доводиться чути специфічні для його сфери діяльності терміни і професіоналізми (дефляція, ревальвація, ергономіка, телеобробка, прототипування, маршрутизація даних тощо), а нерідко й професійний жаргон (платіжка, кредиторка, утиліта, глюк й ін.), який представники професійної спільноти сприймають як органічну частину їх мовлення, але який не відповідає літературним нормам мови. І, навпаки, дотримання останніх без жодних винятків, на жаль, не забезпечує вирішення проблем у різноманітних ситуаціях професійної діяльності.

Враховуючи сказане, вважаємо за необхідне дати визначення професійного мовлення фахівців з економічної кібернетики (надалі ЕК-фахівців – *Авт.*) відповідно до специфіки їх сфери діяльності. Отже, професійне мовлення ЕК-фахівців розглядається нами як вид їх професійної мовленнєвої діяльності, в процесі якої відбувається не лише висловлювання думки фахівцем, а і її творення, що передбачає знання засобів системи мови та її організації у професійно-значимих ситуаціях, а також фахового лексикону, невід'ємною складовою якого є терміни, професіоналізми і професійний жаргон.

Сказаним зумовлена актуальність розробки нових методологічних засад дослідження культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю, зокрема студентів спеціальності «Економічна кібернетика», як чинника їх особистісного становлення. Розкриття цього теоретико-прикладного аспекту є **метою** нашої статті.

Методологічна основа дослідження – принципи наукової теорії пізнання про взаємозв'язок мови, мовлення і мислення; теоретичні положення психології і психолінгвістики про мовленнєву діяльність, породження і сприйняття мовлення (Л. Виготський, І. Зімін, С. Рубінштейн, Т. Ушакова та ін.) [7; 11; 174 21]; семиотичний підхід до розгляду мовних явищ (Р. Барт, Ч. Пірс, Ф. де Соссюр Г. Фреге.) [4; 15; 19; 22]; ідеї та концепції сучасної науки про культуру мовлення, зокрема професійного, як важливий засіб цілісного формування особистості (Н. Бабиц, Б. Головін, Т. Гороховська, Л. Мацько та ін.) [2; 8; 9; 14].

Важливим компонентом КПМ як складової професійної підготовки майбутніх ЕК-фахівців є ціннісно-смісловне ставлення до професійного лексикону, що забезпечує самовдосконалення студентів. У цьому твердженні спираємось на ідеї лінгвостетичних концепцій психолінгвістичної природи мови О. Потебні, В. фон Гумбольдта та генеративної лінгвістики Н. Хомського [16; 10; 24] щодо мови як чинника мислеутворення. Це дає підстави розглядати культуру професійного мовлення фахівців економічного профілю як інтегративну особистісну якість, що проявляється у ціннісно-смісловному ставленні до спеціальної лексики

як засобу не лише професійного, а й духовного вдосконалення. Таке становлення передбачає вміння семантично диференціювати професійну лексику на основі осягнення її антропологічного смислу та використовувати її у міжособистісному спілкуванні.

Процес професійної підготовки, зокрема формування КПМ, майбутніх ЕК-фахівців починається у вищій школі і зумовлюється тими цінностями, які визначають життєдіяльність людини впродовж певного періоду її особистісного становлення та пов'язані з цілями й завданнями обраної професії. Терміни і слова професійного мовлення постають результатом розвитку не лише наукового мислення, а й виникають під впливом певного соціального середовища з відповідною системою цінностей та світоглядних орієнтирів. У процесі професійного становлення майбутні фахівці засвоюють і використовують ті слова і терміни, котрі є світоглядними орієнтирами в їх життєдіяльності. Таким чином, професійна інноваційна діяльність людини спричиняє появу нових слів і термінів, які репрезентують нові ціннісні орієнтири, що, звісно, вимагає відповідних креативних зусиль.

Це положення нашої концепції спирається на лінгвістичну теорію американського вченого Н. Хомського, котрий, визначаючи сутність творчого аспекту мови, зазначав, що мова має здатність створювати (породжувати) безмежну кількість висловлювань (текстів), які виникають у найрізноманітніших ситуаціях [24, с. 51]. Породження мовлення, на думку представників комунікативної лінгвістики, характеризується певними особливостями, а саме: це – 1) мисленнєво-мовленнєва діяльність людини; 2) один із видів когнітивної діяльності; 3) процес ословлення думки, задуму [5, с. 87].

Досвід показує, що реалізація повноти мовлення починається з символічної інтерпретації. Адже мовлення існує тільки там, де є дво- або тримірна семантична структура взаємовідношення значення та його матеріального носія (знака). «Знак – матеріальний, чуттєво сприйманий предмет, який виступає в процесі пізнання і спілкування в ролі замітника (представника) іншого предмета і використовується для одержання, зберігання, перетворення і передачі інформації» [12, с. 169]. Знак вказує на конкретне значення, яке позначається чи виражається за його допомогою.

Людина мислить логосами і виражає предметні та смислові значення лексеми. Як відомо, значення і смисл – не одне й теж [5, с. 154]. Значення слова традиційно розглядається як об'єктивно складена в процесі історії система зв'язків і відношень, однакова для всіх носіїв мови. На відміну від значення, смисл – це індивідуальне значення слова, виділене з цієї об'єктивної системи зв'язків, які стосуються певного моменту і ситуації [1, с. 8–9]. Тому значення виступає об'єктивним відображенням системи зв'язків і відношень, а смисл є привласненням суб'єктивних аспектів значення відповідно до певного моменту і ситуації. Причому, значення слова може залишатися незмінним, а смисл слова завжди передбачає незавершеність і залежить від контексту, ситуації спілкування, енергетики. Таким чином, слово – це не лише двостороння одиниця, єдність двох відмінних комбінаторних середовищ (на рівні фонетики і на рівні семантики). Йому притаманні всі символічні функції. Саме тому кожне слово, яке вимовляє людина, містить у собі і передає певну енергетику, наповнюється відповідними смислами, оволодіваючи енергіями пізнаваного світу і того, хто пізнає.

Сказане дає підстави стверджувати, що специфіка мовленнєвого процесу і його основна функція полягають у створенні вербального продукту, що передбачає неупереджений зв'язок його інтеріо- та екстеріоризації. Тому в психолінгвістиці вихідним моментом породження мовлення вважають емоційне переживання, а відтак інтелектуально-афективне осягнення.

У процесі реалізації професійної мовленнєвої діяльності ЕК-фахівець використовує слова, які вже є в його лексиконі, щодо інших, нових об'єктів. Відбувається процес актуального найменування, тобто серед багатьох слів людина вибирає у своєму лексиконі саме те, яке буде адекватним для вираження її інтенції. Процес актуального найменування складається з двох компонентів: ментального (психологічний зміст, що виникає у результаті певних операцій) та індивідуального лексикону людини.

Отже, диференціально-семантичні ознаки елементів лексикону професійного мовлення ЕК-фахівця виражають емоційно-ціннісне ставлення фахівця та є посередниками між світом і мовою. Смислове наповнення мовної картини світу студента, символічні моделі природних і

соціальних об'єктів, норми і цінності мають прямий зв'язок зі структурами людської психіки і беруть початок у глибинах соціального життя, в практичній та професійній діяльності людей.

Утім, семантична характеристика слів і динаміка номінативних процесів у мовленні фахівців економічного профілю, зокрема ЕК-фахівців, зумовлена не лише мовними, а й позамовними чинниками. До екстралінгвістичних словотвірних чинників відносимо вплив культури іншого народу, захоплення студентів іншомовною культурою, стан розвитку терміносистеми відповідної галузі у мові іншого народу і стан культури рідної мови. Так, якщо у процесі професійної діяльності пізнається новий об'єкт, який важко вербалізувати, а можливо його позначення ще не існує в рідній мові у зв'язку зі швидким розвитком економіки та новітніх технологій, дуже часто у результаті переробки отриманої інформації і зіставлення властивостей двох об'єктів (професійної та побутової сфери) відбувається «міграція» слова із загальнонародної мови в наукову та професійну («гаряча клавіша» – (англ. hot key) – клавіша, натискання якої забезпечує швидке виконання функції в програмі; «повітря» – (англ. air) – кількість білого простору в макеті сторінки). У професійній діяльності слова з побутової мови підпорядковуються іншим зв'язкам, їх значення зазнає суттєвого уточнення, наповнюється відповідними смислами. Нові лексичні одиниці вводяться до професійного мовлення ЕК-фахівців унаслідок семантичного переосмислення вже існуючих в українській мові слів (шпалера – фонове зображення), шляхом запозичення з інших мов (гешування (англ. hashing) – клас алгоритмів, які забезпечують швидкий доступ до даних). У разі, якщо значення певного слова починає прогресувати, вимагає трансформації його носія, з'являються похідні від цього слова з новим самостійним значенням, яке інтегрує на новому рівні. Такі розширення значень і слів можуть призводити до виникнення нових значень і навіть жаргонних утворень.

У зазначеному процесі доцільно відзначити, що специфічне смислове навантаження професіоналізмів і професійного жаргону визначається субкультурою – в нашому випадку професійної групи майбутніх економістів. ЕК-фахівець, котрий володіє мовним чуттям та естетичним смаком, здатний виокремити з потоку жаргонних слів і висловів лише ті, які можна вжити з певним стилістичним забарвленням й у літературній мові. Як зазначає Л. Ставицька, жаргонна субкультура має свій вимір культурності – некультурності, оцінити який можуть опозиції, наприклад: смак – несмак, смішно – несмішно, банально – екстраординарно, дотепно – примітивно й вульгарно та ін. [18, с. 170]. У процесі оволодіння мовою в студента формується чуття мови, що є основою мовного смаку, який називають «системою ідейно-естетичних і психолінгвістичних орієнтацій суспільної групи мовців (чи окремого мовця) щодо мови і її використання» [14, с. 24]. Мовний смак відображає сформованість у студента досвіду означувати (символізувати) мовні одиниці та їх поєднання у тексті. Схема цього процесу відтворена у семантичному трикутнику Г. Фреге [22, с. 190], вершинами якого є: денотат – предмет, уявлення, подія тобто те, що інтерпретують; десигнат – смисл, те, що розуміє та уявляє суб'єкт і знак – слово або інше позначення денотата. У цьому трикутнику демонструється залежність знака як від об'єктивно існуючої реальності (денотат), так і від суб'єктивних уявлень про цю реальність (десигнат). Отже, знак вказує на значення через смисл, що є більш рухливим, ніж значення, і перебуває в основі неоднакового тлумачення різними людьми одного і того ж тексту.

Денотатами слів професійного мовлення фахівців з економічної кібернетики є матеріальні предмети (прилади, пристрої) і переважно процеси, які номінують науково-теоретичні поняття і потребують обов'язкового визначення: байт, модуляція, інтерфейс, імітація, економетрика та ін. Так, наприклад, слово «залізо» (англ. hardware – залізні вироби) запозичене з загальної мови і є поширеним професіоналізмом, що функціонує у мовленні фахівців, сфера діяльності яких пов'язана з використанням комп'ютерних технологій. Якщо фахівець цієї галузі стикається зі словом «залізо», що є одним з символічних знаків професійного мовлення, то відповідно до денотативного значення знаку, який вказує на загальну сукупність фізичних пристроїв комп'ютера або окремих його частин, зокрема периферії, та рівня особистісного професійного розвитку, він реалізує його смисл як апаратні засоби, апаратура, обладнання. Крім того, всі ці смислові значення відносяться ним до комп'ютерних засобів, апаратури чи обладнання. Якщо ж слово використовує користувач-початківець, то він може і не знати, що крім слова «залізо» смисл цього знака можна передати іншими визначеними словами. Поза контекстом професійного мовлення ЕК-фахівців слово

«залізо» наповнюється іншими смисловими конотаціями відповідно до його використання у загальній мові. Наведені дані свідчать про семантичне розмаїття лексичних одиниць професійного мовлення цих фахівців. Зрозуміло, що «залізо» – слово з повсякденного обігу користувачів та початківців у процесі міжособистісної комунікації, які часто у звичайних мовленнєвих ситуаціях говорять стандартними фразами, мовними кліше, – використовують як професійний жаргон, часто не замислюючись над змістом вимовлених слів та ситуацією їх використання. «Апаратні засоби», «апаратура», «обладнання» вживатиме людина, котра намагається зіставити свій внутрішній світ з модельним, тобто з тим, що створюється на основі почутого, досягнути нове слово за його ціннісним смислом з точки зору і фахівця, і людини. Результат цього співставлення орієнтує майбутнього ЕК-фахівця як у мовленні, так і в інших діях.

Зважаючи на предмет нашого дослідження, ми спробували співвіднести концепцію смислу і значення Г. Фреге з концепцією символізації французького естетика і психоаналітика Ж. Лакана [13]. Він розробив, як відомо, свою багатогранну схему переходу суб'єкта (інтерпретанта тексту) від знака до його значення і смислу. Ця схема відображає структуру людської психіки, що визначається як сфера взаємодії трьох складових: уявного («Я»), символічного («над Я»), реального («Воно»). Згідно з цією концепцією обмеження адресата – адресанта предметним і уявним значеннями об'єкта, що підпорядковується суб'єктивній логіці ілюзій, постає проявом його невігластва. Обмеження предметним і символічним значенням об'єкта є ознакою «видання» суб'єктом «свого» відносного бачення сутності об'єкта за абсолютну і тому є ознакою його гордовитості (в Ж. Лакана – ненависті). І лише вихід інтерпретанта на уявно-символічний вимір, тобто усвідомлення інтуїтивно-совісного методу, досягнення сутності засвідчує його особисту смиренномудрість (за Ж. Лаканом – любов як найвищу форму пізнання).

Ця концепція утверджує нас у переконанні, що осмислення означуваного може реалізуватися не лише тоді, коли предмет постане перед суб'єктом своїм ідеальним виявом [5, с. 32], а коли він «виявиться достойним» зустрічі з сутністю. Таким чином, слова, які вимовляє ЕК-фахівець, є опосередкованим виявом його особистості. У процесі мовленнєвої діяльності він моделює свій лексикон і разом з тим здійснюється та моделювання його як людини, а також партнера комунікації на основі ідентифікації.

Отже, успішність професійної мовленнєвої діяльності майбутніх ЕК-фахівців визначається творчим, вмотивованим ставленням до цієї діяльності. Йдеться не лише про рівень їх мовного смаку, усвідомлення великої кількості мовних та позамовних факторів, а й про готовність до «діалогу з двійником» (за О. Ухтомським). Вірогідність адекватного використання мовних знаків, а відповідно і досягнення мети та реалізації намірів професійної мовленнєвої діяльності більшою мірою залежить від готовності ЕК-фахівця до діалогу з заслуженим співрозмовником, тобто піклування про те, як його висловлювання буде сприйняте ближнім.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що концепція КПМ майбутніх фахівців економічного профілю базується на психолого-педагогічних положеннях про фактори розвитку людського в людині, людину в системі духовних відношень і цінностей культури, сучасних психолого-педагогічних теоріях гуманістичного розвитку особистості, для яких істинною є ідея О. Потєбні про те, що слово (мова) формує і спрямовує рух думки, а через її посередництво впливає на душу (розум, волю, емоційну сферу) людини.

З урахуванням цього ми розглядаємо КПМ як чинник людиностановлення, показник загальнокультурної вихованості, засіб професійного та особистісного розвитку фахівця економічного профілю. КПМ – це не лише певний комплекс знань, умінь і навичок, а й вираження духовної сутності людини: її інтересів, потреб, ціннісних смислів, особистісних та професійних якостей. Це передусім якість мовлення, якість думки, що характеризує людину як особистість. Здатність до ефективної семантичної диференціації професійної лексики та створення власних естетичних висловлювань на основі досягнення їх антропологічного смислу становить сутність КПМ майбутніх фахівців економічного профілю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникина А. Б. Значение и смысл художественного слова: художественная речь, публицистика / Под ред. Д. Э. Розенталя / А. Б. Аникина. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1987. – 200 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення: Навч. посібник для студ. ун-тів / Надія Денисівна Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.

3. Барнетт Р. Осмысление университета / Рональд Барнетт // *Alma mater*. – 2008. – № 6. – С. 46–57.
4. Барт Р. Миф сегодня // *Избранные работы: Семиотика. Поэтика* / Ронал Барт. – М.: Прогресс; Универс, 1994. – С. 72–130.
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
6. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Академія, 2008. – 240 с.
7. Выготский Л. С. Мышление и речь // *Собр. соч.: В 6-и т.* / Лев Семенович Выготский. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – 361 с.
8. Головин Б. Н. Основы культуры речи: Учеб. пособие / Борис Николаевич Головин. – М.: Высшая школа, 1980. – 335 с.
9. Гороховська Т. В. Формування культури професійного мовлення майбутніх працівників органів внутрішніх справ у юридичному ВНЗ / Тетяна Володимирівна Гороховська // *Рідна школа*. – 2006. – № 12. – С. 9–12.
10. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 398 с.
11. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе / Ирина Александровна Зимняя. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
12. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник. – 3-є вид. / Михайло Петрович Кочерган. – К.: Академія, 2008. – 464 с.
13. Лакан Ж. Функция и поле речи и языка в психоанализе / Жак Лакан. – М.: ГНОЗИС, 1995. – 192 с.
14. Мацько Л. І. Культура української фахової мови: Навч. посібник / Любов Іванівна Мацько, Лариса Вікторівна Кравець. – К.: Академія, 2007. – 360 с.
15. Пирс Ч. Логические основания теории знаков / Пер. с англ. В. В. Кирюшенко, М. В. Колопортина; послесл. В. Ю. Сухачева / Чарльз Пирс. – СПб.: Лаборатория метафиз. исслед. филос. факультета СПбГУ; Алетейя, 2000. – 352 с.
16. Потеня А. А. Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потеня. – К.: СИНТО, 1993. – 240 с.
17. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2-х т. / Сергей Леонидович Рубинштейн – М.: Педагогика, 1989. – Т. 1. – 488 с.
18. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 464 с.
19. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Фердинанд де Соссюр. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
20. Ухтомский А. А. Интуиция совести: Письма. Записные книжки. Записки на полях / Отв. ред. А. С. Батуев; сост. Л. В. Соколова, Г. М. Цурикова, И. С. Кузьмичева; прим. Л. В. Соколовой / Алексей Алексеевич Ухтомский. – СПб.: Петербургский писатель, 1994. – 527 с.
21. Ушакова Т. Н. Семантика речи: имя, слово, высказывание / Татьяна Николаевна Ушакова // *Психология: Журнал Высшей школы экономики*. – 2005. – Т. 2. – № 1. – С. 4–26.
22. Фреге Г. Смысл и денотат / Готлоб Фреге // *Семиотика и информатика* – М.: Винити, 1977. – Вып. 8. – С. 181–210.
23. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / Мишель Фуко. – СПб.: А-скад, 1994. – 407 с.
24. Хомский Н. Картезианская лингвистика. Глава из истории рационалистической мысли / Пер. з англ.; предисл. Б. П. Нарумова / Ноам Хомский. – М.: КомКнига, 2005. – 232 с.
25. Юнг К.-Г. Структура и динамика психического / Карл-Густав Юнг. – М.: Когито-Центр, 2008. – 420 с.